

מי האשם האמיתי באי-מניעת רצח ראש-הממשלה?

אליאב שוחטמן

אחד ויחיד באשמה של אי-מניעת רצח ראש-הממשלה. כתב-האישום הוגש נגד מרגלית הרשפי, חברתו של יגאל עמיר לספסל הלימודים, אשר במסגרת קשריה החברתיים עמו ניהלה אתו ויכוחים בנושא "דין רודף", ולדעת התביעה ידעה על כוונתו לרצוח את ראש-הממשלה.

בית-משפט השלום שדן בפרשה, החליט להרשיע את מרגלית הרשפי באשמת אי-מניעת רצח ראש-הממשלה.¹ בכך, לכאורה, באה על פתרונה אחת השאלות המציקות ביותר מאז רצח ראש-הממשלה, ונמצא האשם באי-מניעת הפשע הנורא.

ואכן, מיד לאחר ההרשעה, מיהרו כמה אישים להביע סיפוקם מתוצאות המשפט.² כשלעצמי, אינני סבור כי נמצא האשם האמיתי באי-מניעת רצח ראש-הממשלה. לעניות דעתי, אין הכרעת הדין במשפט זה תואמת את מסורת הפסיקה בישראל ביחס לעברה של אי-מניעת פשע, ומסכים אני עם הדעה כי "הרשעתה של מרגלית הרשפי באי-מניעת רצח יצחק רבין נובעת כולה מחכמה שלאחר מעשה".³ על נקודות התורפה העיקריות שבפסק-הדין, אעמוד להלן.

אי-מניעת פשע

עיקר האישום היחיד שבו הורשעה מרגלית הרשפי היה סעיף 262 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, הקובע לאמור:

מי שיודע כי פלוני זומם לעשות מעשה פשע ולא נקט בכל האמצעים הסבירים למנוע את עשייתו או את השלמתו, דינו – מאסר שנתיים.

סעיף זה הוא סעיף בעייתי, באשר על התביעה להוכיח את ידיעת הנאשם, וידיעה היא מן הדברים המצויים בלבו ובמחשבתו של אדם. קשה מאוד להוכיח "ידיעה", כשהנאשם טוען שלא ידע. אין תמה איפוא, שמספר

מעשה הנפשע של רצח ראש-הממשלה יצחק רבין יצר שסעים חמורים ללא תקדים בחברה הישראלית. כל זמן שלא יינתנו התשובות לכל השאלות שהתעוררו בעקבות הרצח, קטן הסיכוי להיעלמותם של שסעים אלה, שכן סימני השאלה הרבים שהותירה אחריה פרשה נוראה זו אינם מרפים, וטרם נעשתה חקירה מקיפה על-ידי גוף מוסמך כלשהו במטרה להגיע לאמת, ולסלק אחת ולתמיד את סימני השאלה.

אחת השאלות המרכזיות שהתעוררו בעקבות הרצח היתה: כלום ניתן היה למנוע את הרצח? האם היה זה מעשהו של אדם שפעל לבד (בסיוע אחרים שנשפטו והורשעו), ושאת פעולותיו אי-אפשר היה לצפות מראש, כדוגמת מעשה הרצח של נשיא ארצות-הברית, ג'ון קנדי, על-ידי הרווי לי אוסוולד בנובמבר 1963, או שמא ידעו גם אחרים על תכניותיו הנפשעות של רוצח ראש-הממשלה, וניתן היה לצפות את הרצח ולמנועו?

ברור לחלוטין שאת יגאל עמיר, רוצחו של ראש-הממשלה, אי-אפשר להשוות להרווי לי אוסוולד. אוסוולד היה אלמוני, וקודם שרצח את הנשיא קנדי לא הכריז מעולם כי יש להרגו, או שבכוונתו להרגו. אבל יגאל עמיר לא הסתיר את דעתו כי על ראש-הממשלה חל "דין רודף" ויש להרגו. השקפתו זו היתה ידועה לרבים מאוד, בעיקר מבין חבריו הסטודנטים שבקרבתם פעל.

אכן, עצם העובדה כי רבים שמעו את יגאל עמיר מתבטא כך, אינה אומרת שהיה בידם למנוע את הרצח. ייתכן שלא התייחסו לדבריו ברצינות, ולכן לא עשו דבר למניעת הפשע, משום שלא העלו על דעתם כי דבר כזה יכול לקרות. מכל מקום, מבין כל אלה ששמעו את התבטאויותיו של יגאל עמיר, החליטה פרקליטות המדינה להגיש כתב-אישום

¹ ת"פ (תל-אביב) 1135/97 מדינת ישראל נ' מרגלית הרשפי (לא פורסם).

² ראה הדיווח בהארץ, 15.6.98.

³ אורית שוחט, "השיג של הש"ב כ", הארץ, 19.6.98.

אליאב שוחטמן הוא פרופסור למשפט עברי ומשמש כראש המכון לחקר המשפט העברי בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים. א"ש פרסם בחוברות רבות של נתיב.

המקרים שבהם הוגשו בעבר כתבי-אישום בגין עבירה על סעיף זה מועט יחסית, וזו הפעם הראשונה שבה הוחלט על הגשת כתבי-אישום בגין אי-מניעת רצח. ככל שידיעתי מגעת, בכל המקרים שבהם הורשעו בעבר נאשמים בעבירה של אי-מניעת פשע, מדובר היה בהודאה שמסר הנאשם, ושממנה התברר למעלה מכל ספק כי ידע על הפשע העומד להתבצע. בחלק מן המקרים, מדובר היה בהרשעת הנאשם – נוסף על הרשעתו באי-מניעת פשע – גם בעברות אחרות, שהצביעו בעליל על מעורבותו הפלילית של הנאשם, ומתוך כך התבקשה גם ידיעתו בדבר הפשע העומד להתבצע. ואפרט:

במספר מקרים שאירעו בעבר, מדובר היה בהרשעה בעברות שיש בהן פגיעה בביטחון המדינה שהנאשם הודה בהן, וכתבי-האישום הכיל גם סעיף של אי-מניעת פשע.⁴ במקרה אחד מדובר היה בהרשעה בעברה של סיוע בבעילת קטינה על יסוד הודאת הנאשם, וגם כאן הורשע הנאשם גם בעברה של אי-מניעת הפשע של בעילת קטינה.⁵ במקרה אחר הורשע הנאשם, על-פי הודאתו, בעברות של גרימת חבלה חמורה והפרת אמונים, ולכך, שוב, היתוספה עברה של אי-מניעת פשע של גרימת חבלה חמורה.⁶ בפרשת המחותרת היהודית הורשע אחד הנאשמים בעברות של קשירת קשר ופעילות בארגון טרור, ונוסף על כך גם בעברה של אי-מניעת פשע.⁷ בפסיקה שהתפרסמה יש גם אסמכתאות להגשת כתבי-אישום בגין ביצוע עברות שונות, כמו קשירת קשר לביצוע רצח, סחר בסמים ופגיעה בביטחון המדינה, כשנוסף לכך הואשמו הנאשמים גם באי-מניעת פשע.⁸ מעורבותו הפלילית של הנאשם, והודאתו, סיפקו את הבסיס לקיומו של יסוד ה"ידיעה" לצורך האישום וההרשעה באי-מניעת פשע.

דומה בעיניי, שלא אירע בעבר ולו מקרה אחד בו הורשע אדם בעברה של אי-מניעת פשע, כשזו התבססה על הערכות בלבד באשר לקיומה של ה"ידיעה", בלא שהיתה לפני בית-המשפט הודאת הנאשם, ובלא שהוכחה מעורבותו הפעילה של הנאשם במעשים פליליים אחרים שהצביעו בעליל על קיום יסוד ה"ידיעה".

במקרה שלפנינו לא התבססה הרשעתה של הנאשמת על הודאה בכך כי ידעה על הרצח העומד להתבצע. הנאשמת גם לא הורשעה בעברות אחרות אשר נסיבותיהן עשויות היו להצביע על ידיעתה. ההרשעה התבססה על שיחותיה של הנאשמת עם יגאל עמיר שמתוכן "ידיעה", לפי קביעת בית-המשפט, על הרצח המתוכנן, וכן על התנהגותה ועל דבריה שאמרה לאחר הרצח.

האם מסקנה הגיונית שאותה יכול אדם סביר להסיק מתוך מערכת עובדות מסוימת (ואפשר כמובן להתווכח על השאלה, אם בנסיבות המקרה דן מדובר במסקנה הגיונית שכל אדם סביר היה מסיק) עולה כדי "ידיעה", במובן סעיף 262 לחוק העונשין? במילים אחרות: האם מסקנה הגיונית מדיבוריו של יגאל עמיר, היה בה כדי לשמש יסוד לממצא עובדתי, כי מי ששמע דיבורים אלה נחשב כמי ש"ידע" על הרצח המתוכנן?

התשובה לכך שלילית. מסקנה, הגיונית ככל שתהיה, אינה ידיעה. על גדרה של ידיעה, לענייננו, עמד השופט אגרנט בע"פ 136/51.⁹ באותו עניין מדובר היה באדם שהחזיק במחסן לכלי רדיו אשר מתוכו בוצעו גנבות. להערכתו, בוצעו הגנבות דרך פרצה בגדר. האיש סתם את

הפרצה וכעבור זמן הבחין בשני צעירים המתקרבים למקום הפרצה, וחשד שהם מתכוונים לפרוץ למחסן. האיש ביקש לעצרו, ותוך כדי מאבק נגרם לאחד החשודים נזק. החשוד הובא לדין והורשע, ועניינו הגיע לבסוף לבית-המשפט העליון. בפסק-דינו דן בית-המשפט, בין היתר, בשאלת תחולתו של סעיף 33 לפקודת החוק הפלילי (קודמו של סעיף 262) על אותו מקרה. דהיינו, כלום מוטלת היתה על בעל המחסן החובה למנוע את ביצוע הפשע? קובע בית המשפט, מפי השופט אגרנט:

סעיף זה מטיל חובה על כל אדם לפעול – ולא דוקא בדרך של ביצוע מעצר – אך כאשר יש בידו של זה ידיעה על כך שאיש אחד זומם לעבור פשע. "ידיעה" פירושה ידיעה פשוטה כמשמעה; דהיינו, אין הכתוב מדבר במסקנה גרידא, אשר האדם העוצר מעלה הגיונית מתוך המסיבות. במקרה שלפנינו לא היתה למתלונן כל ידיעה ברורה או ודאית כי היה בדעתו של המערער לפרוץ לחצרו ולבצע שם גניבה; לכל היותר – וגם זאת איננו קובעים – היה לראשון חשד מתקבל על הדעת בדבר כוונה הנ"ל מטעם המערער ותו לא. הואיל וכך, אין מקום כלשהו אף לתחולתו של הסעיף 33 האמור.

יוצא אפוא שגם אם מקנן בלבו של אדם חשד מתקבל על הדעת בדבר כוונתו של אדם אחר לבצע פשע, אין חשד זה עולה כדי ידיעה בדבר הפשע המתוכנן.

לפיכך, אם האישום נגד מרגלית הר-שפי, במקרה שלפנינו, היה מתייחס לחשדות שהיו לנאשמת, ואשר מכוחם חיבת היתה להסיק את המסקנה כי עומד להתבצע מעשה רצח, בוודאי שלא היה בכך כדי לשמש בסיס להרשעה, באשר חשד בלבד אינו "ידיעה" במשמעות החוק. השאלה היא אפוא האם היתה לנאשמת ידיעה מעשית בפועל בדבר הפשע העתיד להתבצע?

ידיעה ניתן להוכיח גם מתוך נסיבות המקרה, אבל כמו בכל משפט פלילי, על התביעה להוכיח זאת מעל לכל ספק סביר:

על ידיעתו של אדם – כמו גם על התנהגותו – ניתן ללמוד לא רק מתוך ראיות ישירות, אלא גם מתוך הנסיבות הכוללות של העניין, העשויות ליצור הנחה בדבר אותה ידיעה או התנהגות... במקום שמשקלה של הנחה זו הוא נכבד, והריהי משכנעת מעל לכל ספק סביר, עשויה אותה הנחה להגיע למידה הדרושה לגיבושה של אחריות פלילית. כמובן, הנחה זו, שאינה אלא פרי ההיגיון וניסיון החיים, ניתנת לסתירה. אין מרשיעים אדם על יסוד מחשבה פלילית שעשויה להיות לו, אלא אך על יסוד מחשבה פלילית שיש לו.¹⁰

דברים אלה נאמרו ביחס ליסוד ה"ידיעה" שמופיע בסעיף אחר של החוק הפלילי. מדובר בסעיף 411 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, העוסק בעברה של קניית רכוש גנוב, בידיעה שהוא הושג על-ידי מעשה פשע. במקרה זה, הוכח קיומו של יסוד ה"ידיעה". נסיבות המקרה הוכיחו בעליל – ואין הפרטים חשובים לענייננו – שלא ייתכן כי הנאשם לא ידע שהרכוש שאותו קנה הושג תוך כדי ביצוע פשע.

⁴ ע"פ 439/75 לבנה ואחי נ"י מדינת ישראל, פ"ד (כח2), עמ' 785 אגריה נ"י מדינת ישראל, שם, 791.

⁵ ת"פ 22/94 (תי"א) מדינת ישראל נ"י אסור (לא פור-סם), דינים-מחוזי, כרך כו(2), עמ' 809.

⁶ ע"פ 450/86 גילה נ"י מדי-נת ישראל, פ"ד (מ4), עמ' 826.

⁷ ת"פ (ירם) 203/84 מדינת ישראל נ"י לבני ו-14 אחי, פסקים תשי"ן, כרך ג, 330, 361, 365.

⁸ ראה בייש 51/79 גריס ואחי נ"י מדינת ישראל, פ"ד (ג2), עמ' 83, בשי"פ 585/89 מדינת ישראל נ"י דאפי ואחי (לא התפר-סם), דינים-עליון, כרך יג, 146; בשי"פ 4025/91 (לא התפרסם), דינים-עליון, כרך כא, 599.

ראה גם בג"צ 9209/96 (לא פורסם), דינים-עליון כרך נא, 174, ביחס לאי-שום בעברה על סעיף 95 לחוק העונשין, תש-ל"ז-1977 (חיפוי על פשע), הדומה, והבא להוסיף על סעיף 262 לחוק.

⁹ ע"פ 136/51 פרנקל נ"י היועץ המשפטי לממש-לה, פ"ד ה, 1607, 1602.

¹⁰ ע"פ 384/80, 435 מדינת ישראל נ"י בן-ברוך ואחי, פ"ד (ת11), עמ' 592, 589.

האם גם במקרה שלפנינו מוכיחות נסיבות המקרה, בעליל, כי הנאשמת בוודאי ידעה – מעבר לכל ספק סביר – על הרצח העומד להתבצע?

לעניינת דעתי, אין בנסיבות המקרה דבר התומך בביסוס ההנחה, כי הנאשמת בוודאי ידעה על כך.

אחד הנימוקים המרכזיים ששימשו בידי בית-המשפט להוכחת קיום יסוד ה"ידיעה" היה, כי הנאשמת התווכחה עם יגאל עמיר, רוצחו של ראש-הממשלה, ביחס לתחולתו של "דין רודף" על ראש-הממשלה, ומתוך כך שהמשיכה להתווכח עמו ולנסות לשכנעו כי על ראש-הממשלה לא חל דין רודף, משמע כי ידעה שיגאל עמיר מבקש לרצוח את ראש-הממשלה, שאם לא כן לא היה עליה להמשיך להתווכח עמו.

דומה בעיני, שנימוק זה אינו מוכיח דבר לעניין ה"ידיעה". הוויכוחים והדיונים בסוגיית "דין רודף", בימים שבהם התרחשו הדברים, מילאו את חלל עולמם של הרבה מאוד אנשים. גם רבנים חשובים פנו בשאלות הלכתיות בהקשר זה. האם אפשר לומר על מישהו שחיווה דעתו בחיוב, שבכוונתו היה גם להוציא לפועל את "דין רודף" על ראש-הממשלה? בוודאי שלא. הוויכוחים הללו היו כולם במישור העיוני גרידא, ושום הבעת דעה במסגרתם של דיונים אלה לא עלתה כדי כוונה לבצע רצח.

יש לזכור, כי בעולמה של ההלכה היהודית, גם כשמוחלט כי על פלוני חל "דין רודף", אין זאת אומרת, בהכרח, כי יש להרגו. כך, לדוגמה, על מי שמסכן אנשים בדרכים בשל נהיגה מסוכנת נפסק¹¹ כי יש לו "דין רודף". אבל משמעות הדבר שם היא שמוותר להסגירו לשלטונות כדי שיעמד לדין. כשאומרים על פלוני כי יש לו "דין רודף", הכוונה היא להצביע על חומרת מעשיו ולהעמידו באור שלילי ביותר מבחינה חברתית, בלא שמתלווה לכך הכוונה להרגו. דומה הדבר למי שאומר על זולתו כי הוא בן-מוות. כוונתו להצביע על חומרת מעשיו, ולא לומר כי יש להרגו, או כי הוא עצמו מתכוון להורגו.¹² יש להבדיל בין "רודף" ובין "דין רודף". "רודף" הוא מי שמאיים על חיי זולתו, ומותר להרגו להגנה עצמית כשאי אפשר להינצל בדרך אחרת, וזאת על יסוד הכלל (הקיים גם בחוק הישראלי¹³) של "הבא להרגך השכם להרגו". "דין רודף", לעומת זאת, מתייחס למי שבאופן עקרוני קיימת לגביו זכות להגנה עצמית, בדומה לזו הקיימת כנגד מי שרודף אחר חברו להרגו, אבל אין זאת אומרת שזכות זו בפועל עומדת למימוש. מלשין, למשל, המכונה גם "מוסר", יש לו "דין רודף",¹⁴ באשר באופן עקרוני צפויה ממנו סכנה המצדיקה שימוש באמצעים להגנה עצמית מפניו. האם פסיקת "דין רודף" ביחס למלשין משמעותה המיידית היא הריגתו של המלשין? בוודאי שלא. במקרים יוצאי-דופן בלבד בוצע גזר-דין מוות במלשין, ובהרבה יותר מקרים נפסק לגביו כי יש לו "דין רודף" בלא שהתלוו לכך ההשלכות החמורות של הוצאתו להורג.¹⁵

השימוש במונח "דין רודף", במסגרת השיח ההלכתי, אינו מצביע אפוא כלל וכלל על קיומה של כוונה מעשית להרוג את מי שחל עליו דין זה.

כיוון שכך, אי-אפשר להאשים, וגם לא להרשיע, מי ששמע מפי זולתו את הדעה כי על פלוני חל "דין רודף" בעברה של אי-מניעת פשע, באשר אמירה זו יכולה להצביע רק על מידת החומרה שבה מתייחס הדובר לאותו אדם

שעליו – כך הוא סבור – חל "דין רודף", ואין היא מעידה, בהכרח, על כוונה מעשית מצדו לבצע רצח.

על כך שלא כל מה שנאמר במסגרת של ויכוח מצביע בהכרח על קיום כוונה מעשית לבצע פשע, כבר עמד בשעתו בית-המשפט העליון. בע"פ 205/60¹⁶ נדון עניינו של אדם שהורשע בבית-המשפט המחוזי בעברה של אי-מניעת פשע (פריצה), לאחר שהתביעה לא הצליחה להוכיח כי הנאשם עבר עברה של קשירת קשר לביצוע פשע. מדובר היה אפוא במקרה יוצא-דופן, של הרשעה על אי-מניעת פשע, שלא על יסוד הודאת הנאשם ובלא שהוכחה כל מעורבות פלילית של הנאשם בעברות אחרות – מעורבות שיכולה היתה להצביע על קיומו של יסוד ה"ידיעה". על הרשעה זו הוגש רעור, ובית-המשפט העליון החליט לקבלו.

בפסק-דין קבע בית-המשפט העליון (מפי כבי הנשיא אולשן), כי ההרשעה התבססה אך ורק על עדותו של הנאשם בבית-המשפט (עדות שבה סיפר הנאשם על ויכוח שהתקיים, ככל הנראה בנושא הפריצה). על כך כתב בית-המשפט העליון, בהחליטו לבטל את ההרשעה:

מעדותו זו אי-אפשר לומר, בלי לעורר ספקות בדבר, שנובע ממנה כי הוא ידע על הכוונה בידי אנשים לבצע פשע, כי ייתכן שידע אולי שמקנן איזה רעיון בלב מישהו. אבל מעדותו של המערער כשאמר ש"היה ויכוח" לא נובע שהרעיון הזה נשוא הוויכוח, הפך לכוונה בלב האנשים הנוגעים בדבר וכי יש לנקוט צעדים סבירים בשביל למנוע את ביצועו.

יוצא אפוא שגם אם הנאשם ידע "שמקנן איזה רעיון בלב מישהו" לבצע פשע, אין זו נחשבת ל"ידיעה" על כוונה לבצע פשע, במובנו של החוק.

פסק-דין זה מאוזכר על-ידי השופטת בהכרעת הדין שבעניין שלפנינו. השופטת מצטטת מתוך פסק-הדין את מה שנאמר שם ביחס ליסודות העברה, ומציינת לבסוף כי "המערער בערעור זה זוכה מאחר ולא ניתן היה לומר, בלי לעורר ספקות, כי אמנם ידע על הכוונה בידי אנשים לבצע פשע".

אין השופטת מציינת מדוע לא היה ניתן לומר, בלי לעורר ספקות, כי היתה כאן ידיעה. והרי זה לבלבו של פסק הדין. נקבעה כאן הלכה, כי אי-אפשר להגיע למסקנה שנאשם ידע על כוונה לבצע פשע, כשההוכחה היחידה לכך היא ויכוח שמתוכו יכול היה אולי הנאשם להסיק כי מקנן רעיון בלב מישהו לבצע פשע. מסקנה אפשרית זו, שיכול היה אולי הנאשם להסיק, אינה עולה כדי ידיעה ברורה על כוונה לבצע פשע, ולפיכך אי-אפשר לבסס הרשעה על עדות של נאשם שממנה עולה כי התקיים ויכוח שבו הועלה הרעיון לבצע פשע.

גם אם התנהגותו של אדם עלולה לעורר חשד בדבר כוונתו לבצע פשע, אין בכך משום "ידיעה" במובנו של החוק.

בע"פ 521/88¹⁷ הורשע הנאשם, בין היתר, בעברה של אי-מניעת פשע (סחר בסמים). בבית-המשפט העליון בוטלה ההרשעה, לאחר שנמצא, בין היתר, כי "כפי שעולה מחומר הראיות וממסקנת השופט עצמו, עד שבוצעה העברה וגם הושלמה, לא ידע עדיין המערער דבר המזימה, במידה שתחייב אותו לנקוט באמצעים". מעורבות של הנאשם

¹¹ שו"ת מנחת יצחק, ח"ח, סי' קמח.

¹² ראה, לדוגמה, שו"ת מהריט"ץ, ח"א, סי' רמב, ד"ה קול ענות.

¹³ סעיף 34-יא לחוק העונשין, ש"ת תשל"ז-1977.

¹⁴ ראה בבלי, ברכות נח, א; שו"ת הרשב"א ח"ג, סי' שסו.

¹⁵ ראה הרב ח"ד הלוי במ"אמרו בתחומין א (תש"ס) 346, על-פי שו"ת הרא"ש יז, א.

¹⁶ ע"פ 205/60 מושקוביץ נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד י"ד, 2455.

¹⁷ ע"פ 521/88 ספאדי נ' מדינת ישראל, פ"ד (מב), עמ' 752.

התבטאה בכך, שהסיע את אחיו ואת אורחו ממגידל-שמש למטולה כדי לסייע לאורח להגיע לביתו בלבנון, ובדרך נתבקש לעצור ואז בוצעה עסקת הסמים. נאמר בפסק-הדין, כי משנתבקש הנאשם לעצור, "הדבר היה תמוה בעיניו ועורר בו חשדות שכן ידע כי אחיו אינו טלית שכולה תכלת והיה מעורב בעבר בעסקות סמים". עובדה זו לא עלתה כדי ידיעה על פשע שעומד להתבצע.

בפסק-דינה, בפרשת מרגלית הר-שפי, מאזכרת השופטת את פסק-דינו של השופט חיים כהן בע"פ 496/73¹⁸, שבו נאמר, כי את הסעיף בחוק הפלילי בעניין אי-מניעת פשע יש לפרש "על דרך הצמצום וההקפדה למען לא לפתוח פתח לחובת מלשינות אשר ריח דיכוי טוטאליטרי נודף ממנה".¹⁹ לדעת השופט חיים כהן, החובה לעשות למניעת פשע קיימת רק כשסכנתו של הפשע מיידית ומעשית, ומדובר בצורך במעשה הצלה: "כשקיימת סכנה מיידית וממשית לבטחון המדינה... או כשקיימת סכנה מיידית וממשית לחייו של אדם על ידי ששונאו בנפש גמר אומר להרגו, כי אז אין שום איסטנסיות ואין יפי הנפש יכולים לעמוד כנגד הצורך במעשה הצלה".

ואולם, כפי שנאמר בפסק-הדין, דעתו של השופט חיים כהן היתה דעת מיעוט, בעוד שלדעת הרוב היה צריך לקיים את ההרשעה, "כי כל עוד המחוקק לא מחק סעיף זה מספר החוקים, מחובתנו לפרשו כפשוטו ולדאוג לביצוע החוק", כך כתב השופט יצחק כהן. בתמיכה בדבריו, הוסיף השופט אשר וכתב, כי "אינני סבור שטוב נעשה אם ננסה להמעיט ביעילותו על ידי פירושו 'על דרך הצמצום וההקפדה' כהצעת חברי הנכבד אב בית הדין".²⁰

במקרה שנדון שם, מדובר היה באדם שנאשם בקיום מגע עם פעיל בארגון מחבלים, והורשע בכמה עברות של פגיעה בביטחון המדינה, וכן בעברה של אי-מניעת פשע. לפי דעתו של השופט חיים כהן, בדעת המיעוט, "העובדה שהמערער ידע שהאנשים שעמם נפגש נמנים על המחבלים המסוגלים לעשות מעשי חבלה מסוכנים, אין בה כדי להטיל עליו שום חובה, כל עוד אינו יודע שזוממים הם לבצע 'פשע מסוים'... אשר את ביצועו צריך למנוע בעוד מועד". לדעת השופט חיים כהן, הסכנה הנובעת מהיותו של אדם פעיל בארגון מחבלים היא סכנה פוטנציאלית בלבד, ואינה לא מיידית ולא ממשית, ולפיכך סבר כי יש לזכות את המערער מן האישום באי-מניעת פשע. שופטי הרוב, לעומת זאת, סברו כי יש לקיים את ההרשעה גם בסעיף אישום זה.

מפסיקת הרוב כאן עולה, כי מי שיודע על היותו של אדם מחויב לבצע פשע מכוח חברותו בארגון מחבלים, נחשב כ"יודע" על פשע העומד להתבצע, במובנו של החוק, ומוטלת עליו החובה לנקוט באמצעים הדרושים למניעת הפשע.

האם אפשר להשליך מכאן לענייננו? לכאורה, דינו של יגאל עמיר, לעניין תחולת סעיף 262 (עברה של אי-מניעת פשע), כדינו של חבר בארגון מחבלים. גם זה וגם זה מהווים סיכון פוטנציאלי, ומי שיודע על סכנה כזאת מצדו של אדם, חייב לנקוט אמצעים כדי למנוע את הפשע.

אולם דמיון זה אינו אלא לכאורה, ולמעשה אין להשליך מן הפסיקה הנזכרת לענייננו. מי שבא במגע עם פעיל בארגון מחבלים חייב להיות מודע לסיכון הפוטנציאלי של אותו פעיל, באשר מחויבותם של ארגוני המחבלים לפגוע בביטחון המדינה, ובכלל זה על-ידי מעשי רצח וחבלה,

גלויה וידועה לכול. רעיונותיהם הנפשעים של ארגוני המחבלים אינם בתיאוריה בלבד, אלא הם פועלים יום יום, ושעה שעה, לביצוע מזימותיהם. לפיכך, מי שיודע על זהותו של פעיל הנמנה עם גופים אלה, אשר להם "קבלות" על פעולותיהם בעבר, "יודע" – במובנו של החוק – על הסכנה הפוטנציאלית הצפויה ממנו, וחייב לנקוט צעדים, כמתחייב מהוראות סעיף 262 לחוק העונשין. אבל מי ששמע מפיו של יגאל עמיר שעל ראש-הממשלה חל "דין רודף", לא חייב היה לדעת כי יש כאן סכנה פוטנציאלית ממשית. ההתבטאויות האמורות של יגאל עמיר נשמעו לא רק מפיו, אלא גם מפי אנשים נוספים, ולא אירע כי מישוהו פעל, הלכה למעשה, להוצאתו לפועל של "דין רודף", לא על ראש-הממשלה, ולא על שום אדם אחר. רשאית היתה אפוא מרגלית הר-שפי לחשוב כי אין מדובר בסכנה פוטנציאלית לרצח ראש-הממשלה. בוודאי שאי-אפשר לומר, כי הוכח מעל לכל ספק סביר כי ידעה על קיומה של תכנית ממשית לביצוע רצח.

ומה שחשוב לא פחות: ההלכה הנ"ל של בית-המשפט העליון, שבה נקבע, כאמור, כי סכנה פוטנציאלית הנובעת מהיותו של אדם פעיל בארגון מחבלים יוצרת "ידיעה" במובנו של החוק, נהפכה על פניה על-ידי פסיקה מאוחרת יותר של בית-המשפט העליון.²¹ מפסיקה מאוחרת זו עולה, כי אדם שהצטרף לארגון מחבלים "המשתמשים בנשק חם לשם השגת מטרותיהם הפוליטיות", והורשע בגין חברותו בארגון זה, אין להרשיעו בעברה של אי-מניעת פשע. הטעם שניתן לכך הוא, כי "מהודאתו אינו עולה שהוא ידע על כל מעשה פשע אשר מישוהו זומם לעשותו, ואשר המערער על ידי פעולה סבירה מצדו יכול וצריך היה למנוע. העובדה העולה מהודאתו, שיש בארגון שהצטרף אליו גם עוד חברים אחרים, ומהם לפחות אחד שהוא יודע את שמו, אין בה כדי לחייב פעולת הלשנה מצדו".

בפסיקה אחרת נקבע,²² כי גם כשלאנשם היתה ידיעה ספציפית כי הנשק שבשימוש של ארגון המחבלים שאליו הצטרף נועד לשימוש נגד שלטונות ישראל (ולא רק ידיעה כללית כי הארגון משתמש בנשק חם), גם אז אין להרשיעו בעברה של אי-מניעת פשע. הטעם לכך הוא, שאין להרשיעו בעברה לפי סעיף זה אלא כשמדובר "במעשה מסוים – להבדילו מחברות בארגון הנועד לעשות מעשים בלתי מסוימים בעתיד בלתי מסוימים".

במקרה זה, הנאשם הודה כי ידע על כוונתם של אנשים אחרים לעשות שימוש בנשק נגד השלטונות, ובכל אופן הוחלט שלא להרשיעו באי-מניעת פשע, מכיוון שלא מדובר היה במעשה מסוים, אלא בסכנה פוטנציאלית. במקרה של מרגלית הר-שפי, לעומת זאת, הנאשמת כלל לא הודתה כי ידעה על כוונה להשתמש בנשק נגד ראש-הממשלה. כל אשר ידעה הוא, כי יגאל עמיר מחזיק בעקשנות בדעה כי על ראש-הממשלה חל "דין רודף". לעניות דעתך, ידיעה זו על השקפותיו של יגאל עמיר אינה נחשבת ל"ידיעה על תכנון של מעשה רצח". דעותיו והשקפותיו של יגאל עמיר היו ידועות למאות ואולי לאלפי אנשים, ואף אחד לא העלה על דעתו כי הוא יתרגם את השקפותיו לשפת המציאות ויבצע מעשה רצח. האם על מרגלית הר-שפי אפשר לומר כי היתה לה "ידיעה" על תכנון הרצח, בשעה שאותן אמירות עצמן לא העלו חשד כזה בלבם של המוני אנשים אחרים? על כל פנים, לעניות דעתך בוודאי שאי-אפשר לקבוע באופן מוחלט

¹⁸ ע"פ 496/73 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(1), עמ' 714.

¹⁹ שם, עמ' 719.

²⁰ שם, עמ' 722.

²¹ ע"פ 307/73 דסוקי נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(2), עמ' 802. פסק-הדין ניתן ברוב דעות השופטים ח' כהן ומ' עצינוני, נגד דעתו החולקת של השופט י' כהן.

²² ע"פ 312/73 מצרוה נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(2), עמ' 808. גם פסק-דין זה ניתן ברוב דעות השופטים ח' כהן ומ' עצינוני, נגד דעתו החולקת של השופט י' כהן. ראה גם, בדומה לכך, ע"פ 307/73 סולטן נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(2), עמ' 794.

כי "ידיעה" זו הוכחה על-ידי התביעה מעל לכל ספק סביר, כנדרש במשפט פלילי.

לא למותר לציין, כי בפרשת מרגלית הרשפי מאזכרת השופטת את הפסיקה המגדירה "ידיעה" מהי, לענייננו, וקובעת שמדובר ב"ידע בלא שיתעורר בכך ספק",²³ וכי אין מדובר במסקנה גרידא, כי אם בידיעה, פשוטה כמשמעה.²⁴ האומנם אפשר לומר, חד וחלק, כי לנאשמת במקרה שלפנינו היתה ידיעה ברורה, פשוטה כמשמעה, בלא שמתעורר בכך כל ספק!?

על הצורך להוכיח ידיעה ברורה כי פשע מסוים מתוכנן להתבצע באופן מעשי, ואין די ברצינות וממשות זממו של העבריין, עמד בית-המשפט המחוזי בנצרת במקרה הבא²⁵: בית-משפט השלום בעפולה הרשיע אדם בשם עומרי, על-פי הודאתו, בעברה של אימניעת פשע. נסיבות המקרה היו, שהנאשם ידע על כוונתו של איש ארגון המחבלים אל-פתח לבצע מעשה חבלה במקום מסוים. בית-המשפט קבע כי מאחר שהמערער ידע "על רצינות וממשות זממו של תאופיק לבצע מעשה חבלה באזור סנדלה", משמע שידע על כוונתו לבצע פשע, והרשיעו. בערעור על פסק-הדין קבע בית-המשפט המחוזי בנצרת כי "אין זה די להרשעת המערער, וכי על התביעה להוכיח שהמערער ידע ידיעה של ממש על פשע שאחר או אחרים זוממים לעבור ואין להסתפק במסקנה גרידא או אף מסקנה הגיונית מתוך הנסיבות... ידיעה על רצינות וממשות זממו של תאופיק לבצע מעשה חבלה באזור 'סנדלה' ניתן להסיק הימנה, ואף מסקנה הגיונית, כי מעשה החבלה הוא של פשע, אך כאמור אין די בכך, והידיעה חייבת להיות פשוטה כמשמעה, ולא מסקנה בלבד".²⁶

בסופו של דבר אושרה ההרשעה, משום שנמצא כי המערער לא רק ידע על רצינות וממשות כוונותיו של תאופיק, אלא אף הודה כי תאופיק אמר לו במפורש "שהוא רוצה מפות עם מחנות צבא ועם מקומות שבהם יוכל לבצע חבלות בעתיד". דהיינו, לא היה מדובר רק בכוונה ערטילאית, כי אם בתכנון מעשי של מעשה פשע.

לענייננו, המסקנה המתבקשת מפסיקה זו היא כי במקרה שלפנינו היה על התביעה להוכיח כי הנאשמת ידעה ידיעה ממשית מפיו של יגאל עמיר כי הוא מתכנן לבצע את רצח ראש-הממשלה. רצינות וממשות כוונותיו של יגאל עמיר – גם אילו הוכח כי הנאשמת היתה מודעת להן – לא היה בהן כדי לשמש יסוד לקיומה של "ידיעה" במובן סעיף 262.

עצימת עיניים

ביסוס מסקנתה כי למרגלית הרשפי היתה ידיעה בדבר כוונתו של יגאל עמיר לרצוח את ראש-הממשלה, עושה השופטת שימוש גם בדוקטרינה של "עצימת-עיניים". עצימת עיניים היא "התעלמות מודעת מאפשרות קיומה של נסיבה הנמנית עם היסוד העובדתי שבעברה פלילית עקב חשד שמה היא מתקיימת, והימנעות, עובר למעשה, מבדיקת המצב וביורו. בעל החשד העדיף לבצע את המעשה מבלי לוודא את מצב הדברים לאשורו".²⁷ על-פי הפסיקה, "המצב הנפשי של 'עצימת עיניים', כמוהו, בעיני החוק, כידיעה ממשית".²⁸

בפסק-דינה קובעת השופטת, כי

המודעות שנקבעה בסעיף 20(א) לחוק העונשין היא הרמה הבסיסית של המחשבה הפלילית, ויכול המחוקק לקבוע רמה גבוהה יותר כאשר הוא דורש ידיעה. ויודע הוא גם מי שכמעט יודע, כלומר חושד ברמה גבוהה ועוצם את עיניו... גם אם החוק דורש ב"יודעין", די בכך שעושה העברה חשד בדבר אפשרות קיום הנסיבה ולא בירר במודע אם הנסיבה קיימת – כדי שתתקיים אצלו המחשבה הפלילית הנדרשת.

גם אם נקבל את פרשנותה של השופטת לחוק העונשין, ולפי פרשנות זו דין החושד כדין היודע, עדיין יש מקום לשאלה: מה הבסיס לקביעה כי מרגלית הרשפי אכן חשדה, או שהיתה צריכה לחשוד, כי עומד להתבצע רצח. כאמור לעיל, משמעות האמירה כי על פלוני חל "דין רודף", במסגרת השיח ההלכתי המקובל, אינה שבפועל יש להרוג את אותו פלוני. אמירות אלה נשמעו בתקופה שבה התרחשו הדברים מפי מאות ואלפי אנשים במסגרת של דיונים תיאורטיים לחלוטין. בין היתר, מצטטת גם השופטת בפסק-דינה דברים שאמר הרב שלמה איביר, שלפיהם קיים מאות שיחות בנושא זה (של "דין רודף"). האם מישהו – מבין אותם מאות ואלפים אחרים שכמותם – נתן למושג "דין רודף" משמעות של ביצוע רצח! כל מי שמכיר מקרוב את טיבו של השיח ההלכתי יודע שלא זו היתה משמעות הביטוי בפי אלה שהשתמשו בו. לפיכך, שום אדם סביר, וגם לא מרגלית הרשפי, צריכים היו להעלות על הדעת, למשמע דבריו של יגאל עמיר, כי הלה מתכוון בפועל לבצע רצח.

זאת ועוד אחרת: הפרשנות שנותנת השופטת לחוק מבוססת על ההנחה כי הביטוי "מי שידע", המופיע בסעיף 262 לחוק העונשין, זהה לביטוי "ביודעין" (או בדומה לו) המופיע בסעיף 90(א) לחוק, שלפיו, המונח "ביודעין", או מונח בעל משמעות דומה, יתפרש כמחשבה פלילית כאמור בסעיף 20(א) לחוק העונשין. מהנחה זו נובעת המסקנה, כי סעיף 262 לחוק העונשין העוסק באימניעת פשע, ומדבר על "מי שידע כי פלוני זומם לעשות מעשה פשע וכיו", חל גם על מי שחשד בכך, ודין החושד שעצם את עיניו כדין היודע. פירוש זה אינו חד-משמעי, ויש גם פירוש אפשרי אחר לחוק. לפי הפירוש החלופי, "המונח 'ידע' אינו שקול למונח 'ביודעין' כמשמעו בסעיף 90(א) לחוק העונשין, ואף אינו בגדר מונח הדומה למונח 'ביודעין', על-אף השורש הלשוני המשותף לשני המונחים. 'ביודעין' משמעו ביצוע תוך כדי מחשבה פלילית, כלומר ידיעה על מעשי האדם עצמו, בעוד ש'ידע' בהקשר של סעיף 262 לחוק העונשין משמעו ידיעה על מעשיו של אחר".²⁹

לפי פירוש זה, ה"ידיעה" הנדרשת לצורך קיום יסודות העברה של אימניעת פשע, היא ידיעה ממשית, ואין די בחשד בלבד (גם אם בנסיבות העניין היה מקום לקיומו של חשד). לפי זה, הדוקטרינה של "עצימת עיניים", שלפיה דין החושד כדין היודע, אינה חלה כלל על סעיף 262.

פירוש זה ראוי להתקבל, בהיותו תואם את המדיניות המשפטית הנאותה, כפי שעולה מן הפסיקה. פירוש המונח "שידע" כ"מודעות" עשוי להוביל לתוצאות שהפסיקה ראתה אותן כבלתי-רצויות. מודעות עשויה להיות בדרך של

²³ בעקבות ע"פ 205/60 (הערה 16 לעיל).

²⁴ בעקבות ע"פ 136/51 פרנקל נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד ה 1602, 1607.

²⁵ ע"פ (נצרת) 32/71 עומרי נ' מדינת ישראל, פס"מ עה (תשל"ב), 211.

²⁶ שם, עמ' 213.

²⁷ ש"ז פלר, יסודות דיני עונשין, ח"א, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 519.

²⁸ ד"ר 8/68 המטפרסט נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד כב(2), עמ' 536.

²⁹ ש' אלדור ו' אלבשן, דיני עונשין – בעקבות ת"ק קון מספר 59 לחוק העונשין, חיפה, 1996, עמ' 97.

ההוכחות לידיעת הנאשמת

דעת השופטת, הנאשמת לא רק חשדה (ועצמה את עיניה), אלא ידעה ממש על הכוונה לרצוח את ראש-הממשלה. וכך היא כותבת:

הוכחת הידיעה, דומה לדעתי, להוכחת כוונה. כיוון שזו גם זו דבר שבלב הוא, וכשם שנדיר הוא שאדם יכריז קבל עם ועדה דבר כוונתו, אם זו אינה חוקית, כך הדבר גם לגבי הידיעה. את הידיעה יש להסיק, איפוא, מהתנהגותו של אדם, תיפקודו באותו נושא ומהוכחות עובדות מהן ניתן להסיקה.

אחר כך פירטה השופטת את הנימוקים שהביאו אותה לכלל מסקנה כי הנאשמת אכן ידעה כי יגאל עמיר מתכנן את רצח ראש-הממשלה.

הנימוק הראשון הוא, כי הנאשמת ידעה על דעותיו הקיצוניות של יגאל עמיר בסוגיית "דין רודף". כמבואר בדברינו לעיל, אין להסיק מן העובדה שאדם מחזיק בדעה קיצונית בסוגיית "דין רודף", כי הוא מתכוון במעל להוציאה מן הכוח אל הפועל. כל מה שנאמר במסגרת של ויכוח אידיאולוגי אינו יכול לשמש תשתית לממצא עובדתי בדבר קיום "ידיעה" על רצח מתוכנן, גם אם הרעיון בדבר הרצח נשמע במסגרת אותו ויכוח.

בהקשר זה מעלה השופטת נימוק נוסף, והוא כי הנאשמת פנתה אל הרב שלמה אבינר להיוועץ בו בסוגיית דין רודף. כותבת השופטת:

לדעתי, עצם היוועצותה ברב באה לאור ידיעתה שיגאל עמיר אמנם יבצע את זממו. עצם פנייתה לרב מצביעה על כך כי קיבלה את דברי יגאל עמיר ואת נחישותו – במלוא הרצינות; שכן אם לא כן, ולא היו דברי יגאל אלא כדברי שקרן, רברבן ופנטזיונר, הרי מה טעם להתייחס לכך ולהיוועץ ברב.

כפי שכבר נאמר לעיל, ההתעסקות ההלכתית בסוגיית "דין רודף" הקיפה הרבה מאוד אנשים באותם הימים – וזה כלל גם רבנים חשובים – כל זאת במסגרת דיונים תיאורטיים לחלוטין. בעדותה בבית-המשפט, הסבירה מרגלית הרשפי מה טעם פנתה לרב אבינר בנושא זה:

החלטתי לפנות לרב אבינר כי התווכחתי והתווכחתי, יגאל ואני, פשוט זה התחיל לטחון מים, וחשבתי שאם אני אלך לרב, הוא יתן לי נימוקים חדשים ואולי אני אצליח לשכנע אותו... הוא התחיל לנמק לי למה לא שייך לפוליטיקה, הוא אמר שזה לא שייך לסוגיה הזו של רודף... שאלתי אם מי שמתבטא שלרובין יש דין רודף, הוא עצמו יש לו דין רודף ושאלתי אם צריך להסגיר אותו... שאלתיו כך לא בגלל שחשבתי שהוא יעשה משהו. ממש, ממש, ממש לא. אף פעם לא חשבתי כזה דבר, פשוט הדיבורים האלה מאוד הפריעו לי... פניתי בכל זאת לרב אבינר כדי לשכנע אותו [את יגאל עמיר] וזעזע אותי שאומרים כזה דבר... אני כל הזמן אומרת שהדעות האלה, שהדיבורים האלה זעזעו אותי, אבל לא ייחסתי לזה שום מידה של חשיבות.

חשד שנמנעים מלבררו, וכך יורדת רמת הידיעה הנדרשת לשם החובה למנוע פשע לידיעה ברמת ודאות נמוכה. כאשר די בחשד לכך שאחר זומם לבצע פשע כדי שתוטל החובה לנקוט כל האמצעים הסבירים כדי למנוע את עשייתו, ובכלל זה הפנייה לשלטונות, נפתח הפתח למלשינות בקרב הציבור.

על סכנה זו עמד השופט חיים כהן בע"פ 496/73, שם דרש, בדעת מיעוט (שהפכה בפסיקה מאוחרת, דוגמת ע"פ 450/86, להלכה הרווחת) שרמת הוודאות הגלומה במונח "ידיעה" שבסעיף 262 הנ"ל תהא גבוהה. יתרה מזאת, החובה לנקוט בכל האמצעים הסבירים עשויה לכלול בתוכה, כאשר נדרש האדם למנוע פשע חמור, גם שלילת חירות ופגיעות אחרות, שאדם אינו מוסמך לעשותן על-סמך חשד בלבד. יוצא, שאם יפעל נגד האחר שבו הוא חושד, יעמוד לדין פלילי ויחויב בפיצוי אזרחי על פגיעה בגוף, בקניין או בחירות שפגע באותו אחר, בעוד שאם יימנע מלפעול כאמור, יעמוד בפני הסיכון של הרשעה לפי סעיף 262 לחוק העונשין, הנושא עמו עונש מרבי של שתי שנות מאסר. לא זאת אלא אף זאת, שפירוש המאפשר פגיעה כאמור בחירותו, בגופו ובקניינו של אדם על-סמך חשד בלבד מנוגד לעקרונות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, וכפירוש שנקבע בחוק מאוחר לחוק היסוד, הוא עשוי להיפסל.³⁰

פירוש זה יש להעדיף גם לאור מצוות סעיף 34(א) לחוק העונשין, הקובע לאמור: "ניתן דין לפירושים סבירים אחדים לפי תכליתו, יוכרע העניין לפי הפירוש המקל ביותר עם מי שאמור לשאת באחריות פלילית לפי אותו דין".

על-פי הפסיקה, "מקום שהתכליות השונות [של המחוקק, הסובייקטיבית והאובייקטיבית] נוגדות זו את זו ומאזנות זו את זו, יש ליתן משקל עודף להגנה על חירותו של הנאשם. זוהי המשמעות שיש ליתן להוראת סעיף 34(א) לחוק העונשין".³¹ עוד נאמר באותו עניין: "הדרך הפרשנית שמתווה סעיף 34(א) היא, אם כן, דרשלבית. בשלב הראשון נדרש בית-המשפט לבחון אלו מבין הפרשנויות המוצעות מגשימות את תכלית הנורמה האוסרת. ואילו בשלב השני בורר בית-המשפט מבין פרשנויות אלה את זו שמקלה עם הנאשם".³²

כלל פרשני זה, המעוגן כיום בחוק העונשין עצמו, מתחייב גם מעקרון החוקיות. "אין ענישה אלא לאחר הזהרה בלשון בני אדם, ואם לשון הזהרה משתמעת באורח סביר ליותר מאשר פן אחד, יש להניח כי הציבור עשוי לקלוט את המשמעות הנוחה, אשר משאירה לו חופש פעולה רחב יותר".³³

סעיף 34(א) לחוק העונשין מחייב אפוא את בית-המשפט לנקוט את הפירוש המקל עם הנאשם.³⁴ אילו פירשה השופטת, בעניין שלפנינו, את הוראת סעיף 262 לחוק העונשין כמתחייב מהוראת סעיף 34(א) לחוק, אי-אפשר היה לה להרשיע את הנאשמת על-סמך סעיף אישום זה, גם אם לפי דעתה היתה הנאשמת צריכה לחשוד שיגאל עמיר מתכנן לבצע פשע, שכן בהעדר הוכחה לכך כי הנאשמת ידעה ידיעה ממשית כי הלה מתכנן פשע, לא חלה עליה – לפי הפירוש האמור – הוראת סעיף 262 של אי-מניעת פשע.

³⁰ שם, עמ' 96-97.

³¹ ע"פ 6696/96 כהנא נ' מוינת ישואל (טרם פורסם) – דינים עליון. כרך נ, 809, מפי הנשיא, א' ברק.

³² שם, מפי השופט א' גולדברג. ראה גם דבריו של השופט גולדברג בע"פ 8710/96 הלד-שטיין נ' מדינת ישראל (טרם פורסם) – דינים עליון, כרך נ, 231 (פסקה 10 של פסק הדין).

³³ פלר, שם, עמ' 176.

³⁴ ראה גם דברי השופט א' גולדברג בע"פ 2831/96 אלבה נ' מדינת ישראל פ"ד (5), עמ' 221, 310. כן ראה דני"פ 188/94 מדינת ישראל נ' אבוט-בול (טרם פורסם) – דינים עליון, כרך מג, 388; ת"פ 149/94 (בי"ש) מדינת ישראל נ' אבו מדיעס (לא פורסם) – דינים מחוזי, כרך כו(5), עמ' 666, פסקה 15 של פסק-הדין.

דבריה של מרגלית הרשפי משקפים נאמנה את ההתלבטות וייסורי הנפש שהיו מנת חלקם של המוני אנשים באותם ימים, והפנייה לרבנים אינה מעידה ולא כלום על כך שכאילו מי מהפונים עשה כן משום שידע על כוונה לבצע רצח. מסקנותיה של השופטת בעניין זה נובעות מאי-התמצאות מוחלטת בהווי הרוחני של הנוער שעם שורותיו נמנית מרגלית הרשפי, ובמשמעות של השיח ההלכתי המקובל בקרב אותו ציבור. נימוקים נוספים לביסוס מסקנתה של השופטת, הם אלו (ולא אפרט את כולם):

- (2) הנאשמת ידעה דבר רצונו של יגאל עמיר להקים מחתרת, להגנה עתידית על היישוב היהודי מן המקומות שיפנו על-ידי צה"ל, ולצורך כך לצבור נשק;
- (3) הנאשמת ידעה את כושר הארגון בו ניחן יגאל עמיר, הנובע מארגון ה"שבתות" וההפגנות השונות;
- (4) הנאשמת ידעה את נחישותו של יגאל עמיר, וראה לעניין זה את העדר האפשרות לשכנעו למתן דעותיו, וכן את הפעילות ש"בגבעת הדגן".

לעניות דעתי, אין לידיעתה של הנאשמת את העובדות הנזכרות כל רלוונטיות לשאלה אם ידעה על תכנון רצח ראש-הממשלה? כל ה"ידע" הנזכר אינו מלמד ולא כלום לגבי השאלה שבה צריך היה בית-המשפט להכריע. הוא הדין בנימוק הבא:

- (5) הנאשמת ידעה שיגאל עמיר נושא עמו אקדח דרך קבע.

לפי דברי השופטת, "מקום מגוריו של יגאל היה הרצליה והוא היה סטודנט באוניברסיטת בר-אילן. אין שום סיבה נראית לעין לצורך שלו בנשיאת אקדח".

נשיאת האקדח יכולה להיות מוסברת בנסיעותיו התכופות של יגאל עמיר ליישובי יש"ע, או בהתרברבות, או בכל סיבה אחרת, וקשה לראות כיצד מוכיחה עובדה זו כי הנאשמת ידעה על הרצח המתוכנן של ראש-הממשלה.

גם הסיפורים שסיפר יגאל עמיר לנאשמת על שתי הזדמנויות שבהן "היה רוצה" להרוג את ראש-הממשלה (שעליהם מסתמכת השופטת): פעם אחת בעת טקס שהתקיים ב"ידושים", ופעם אחרת בעת טקס הנוכח מחלף בכפר שמריהו, אינם מוכיחים – לעניות דעתי – מאומה לעניין "ידיעה" על הרצח המתוכנן. לדברי הנאשמת, היא התייחסה לסיפורים אלה כאל "פנטזיה מקושקשת", ודבריו של יגאל עמיר לא הרשימו אותה "מאחר והוא תמיד שיקר לה. וכן, כי הגבול אצלו בין דמיון למציאות הוא גבולי".

חיזוק לטענתה של הנאשמת כי התייחסה לסיפורים אלה בחוסר אימון, ניתן למצוא בעובדה, כי לטקס בכפר שמריהו הגיע יגאל עמיר באיחור, לאחר שראש-הממשלה עזב את המקום. האם כך פועל אדם שמתכנן רצח? האם אין לצפות ממי שניחן בתכונות של כושר ארגון, נחישות וכו', כמתואר בפסק-הדין, שיבוא בעוד מועד, ובהכנה מוקדמת, לזירת הפעולה? האם לא מוכיחה "רשלנות" זו, כי בצדק נתפסו דבריו של יגאל עמיר על-ידי מרגלית הרשפי, כהתרברבות וכפנטזיה גרידא?

חיזוק נוסף לטענתה הנ"ל של מרגלית הרשפי, ניתן למצוא בדברים שאמרה, כמסיחה לפי תומה, במסגרת שיחה עם אבישי רביב, סוכן השב"כ, במתקן של השב"כ, מיד לאחר הרצח.

לאחר מעצרה הושארה מרגלית הרשפי באחד ממתקני השב"כ, ולשם הוכנס אבישי רביב, סוכן השב"כ (כדי לדוּבב אותה ולהוציא מפיה הודאות מפלילות). מפגש זה צולם והוקלט כולו במצלמת וידאו נסתרת. באותה עת, טרם נודעה זהותו האמיתית של אבישי רביב כסוכן שב"כ, והוא היה ידוע בציבור בכלל, ולמרגלית הרשפי בפרט, כפעיל ימין קיצוני, שנעצר בעקבות הרצח בשל היכרותו וקשריו עם יגאל עמיר.

כל אשר נאמר על-ידי מרגלית הרשפי במהלך מפגש מתועד זה, לא זו בלבד שאין בו דיבורים שעלולים להפיל את הנאשמת, אלא יש בו בהחלט אמירות שנאמרו על ידה כמסיחה לפי תומה והתמוכות, לעניות דעתי, בגרסתה כי לא היתה לה כל ידיעה מוקדמת על הרצח שתכנן יגאל עמיר, וכי לא התייחסה לדבריו בריצינות.

אסתפק בקטע אחד מתוך התמליל, ובו התייחסותה של הרשפי ליגאל עמיר:

מ. אין לי מה להסתיר. היתה בינינו חברות כזו, כאילו. שהיינו מתווכחים, כאילו. למה הייתי צריכה לחשוב שהוא ילך לעשות דבר כזה? ישבנו, כאילו. גם היה הרבה פעמים עובד עלי, נכון? כאילו זה לא יגאל. זה לא אחד שלקחתי אותו תמיד כל הקטעים שלו בערבון מאוד מוגבל.

א. מאוד הוא מדבר בצורה צינית.
מ. לא רק ציני, גם כאילו הקטעים של – איך אני אגיד את זה – הגזמות כאלו, כל הדברים כאילו רק כדי לעורר מחשבה. הוא כזה שחקן.

משום מה העדיפה השופטת להתעלם לחלוטין מאמירה זו, ומרבות אחרות שכמותה, המחזקות את גרסתה הנ"ל של מרגלית הרשפי.

לביסוס "ידיעתה" המוקדמת של מרגלית הרשפי על הרצח המתוכנן מתבססת השופטת, בין היתר, גם על אירועים שהתרחשו לאחר הרצח. כך, למשל, היא מסתמכת על שיחת טלפון שקיימה הנאשמת עם חברתה אודליה מיד לאחר היוודע דבר הרצח, וכותבת:

בשיחתה עם חברתה אודליה וברצונה לחבק את יגאל עמיר, יש משום תמיכה לעניין הידיעה. שכן הרצון לחבק הוא מעין עידוד, גמול או מחמאה לאדם שביצע את אשר אמר שיבצע.

יעוד נאמר בהקשר זה:

שיחתה עם חברתה אודליה ורצונה לחבק את יגאל עמיר – מתיישבת עם ידיעה. הסברה של הנאשמת כאילו רצתה להיפרד מאדם מת – אינה מקובלת עלי. שכן גם אם אקבל את ההסבר – האם זו דרכה וזה רצונה של הנאשמת להיפרד מרוצח שהינו ממילא 'מת' לדידה?

קשה לי לרדת לסוף דעתה של השופטת. לו יהי כדבריה, שאמירתה הנ"ל של מרגלית הרשפי מבטאת "גמול או מחמאה" ליגאל עמיר. האם מתוך כך שהרשפי ביקשה לתת מחמאה ליגאל עמיר משמע שהיא ידעה מראש כי הוא תכנן את הרצח?! הרי גם אם יתפרשו הדברים כהבעת שביעות-רצון מצד הנאשמת, אין זה מוכיח דבר ביחס לידיעה המוקדמת. יתרה מזו: פירוש אמירתה הנ"ל של מרגלית הרשפי כהבעת שביעות-רצון מן הרצח מופרך מעיקרו, נוכח העובדה שהנאשמת ניסתה במשך חודשים רבים לפני הרצח להניא את יגאל עמיר מדעותיו בסוגיית "דין רודף". הנאשמת אמנם נכשלה בכך, אבל נוכח עמדתה הנחרצת בשלילת תחולתו של "דין רודף" על ראש-הממשלה, כיצד ניתן לייחס לה שביעות-רצון ממעשה שנעשה בניגוד להשקפותיה, ועוד לראות בכך הוכחה לידיעתה המוקדמת על הרצח?

ומעל לכול: מרגלית הרשפי היתה אחת מני רבים שידעו ושמעו את התבטאויותיו של יגאל עמיר. אחד מאותם רבים היה סוכן השב"כ אבישי רביב, שתפקידו היה לאתר גורמים קיצוניים בקרב הציבור היהודי. אין להעלות על הדעת כי אבישי רביב, אשר ידע ושמע את יגאל עמיר לא פעם מתבטא בנושא רצח ראש-הממשלה, הסתיר מידע חשוב זה ממפעליו. אם נכון לשער, כי מידע זה אכן הועבר, ולמרות זאת לא נעשה בו כל שימוש, אות הוא כי גם ראשי השב"כ עצמם לא התייחסו ברצינות לדיבוריו של יגאל עמיר. מכל מקום, בפני ועדת החקירה שחקרה את רצח ראש-הממשלה נטען על-ידי ראש השב"כ, כרמי גילון, כי לא צפה אפשרות של רצח אישים כאיום ממשי אלא רק בשלהי 1996 (שנה לאחר שהרצח התרחש בפועל). אם להאמין לדברי ראש השב"כ יוצא, שבעוד ראשי השב"כ עצמם לא היו אמורים לדעת על תכנון הרצח של ראש-הממשלה (משום שאמירותיו של יגאל עמיר לא היו ראויות ככל הנראה לאמון), הרי אותן אמירות עצמן של יגאל עמיר מהוות "ידיעה" דווקא אצל מרגלית הרשפי!

השאלה הנשאלת היא כיצד אפשר לייחס למרגלית הרשפי, שאינה סוכנת שב"כ, ידיעה על תכנון רצח ראש-הממשלה, בשעה שהשב"כ עצמו, באמצעות סוכנו אבישי רביב, שהיה כה צמוד ליגאל עמיר, ואשר שמע מפיו את אותן אמירות עצמן, לא היה אמור לדעת על כך?

אין הדעת סובלת כלל את הסברה, כי דווקא אלה שהיו מופקדים על שלומו של ראש-הממשלה, ושבידם היה לבטח כל המידע על יגאל עמיר באמצעות סוכן השב"כ אבישי רביב, נחשבים, מבחינה משפטית, כמי שלא היתה להם ידיעה על הרצח המתוכנן. ואילו מרגלית הרשפי, שלא נשאה בכל אחריות ביטחונית, ושלא היתה לה כל הכשרה מודיעינית, היא זו שצריכה היתה לדעת על-סמך אותו מידע עצמו כי יגאל עמיר תכנן את הרצח, ועל-כן היא נחשבת כמי שידעה על הרצח המתוכנן.

התנערותם של ראשי השב"כ מאחריות, וטענתם כי לא ידעו על התבטאויותיו של יגאל עמיר, מדיפות ריח רע מאוד. בחלק החסוי של דוח ועדת החקירה לרצח ראש-הממשלה, שפורסם לפני חודשים אחדים, בפרק שכותרתו: "פרשת אבישי רביב", נאמר (פסקה 7):

שבתות סטודנטים ביישובי י"ש, עזר לו בארגון, ונתלווה אליו לכל אלה. אבישי רביב התבטא בחריפות נגד ראש-הממשלה וטען כי חל עליו "דין רודף" וכי מותר לכן לפגוע בו (היו בפני הוועדה עדויות של מספר שומעות).

מתמיה על כן כי בדיווחיו על יגאל עמיר, לא הזכיר ולו ברמז את התבטאויותיו הידועות של עמיר על כוונתו לפגוע בראש-הממשלה, אשר אותן השמיע עמיר לא אחת באזני אחרים שהיו בחוג ידידיו.

דוח הוועדה מאשר אפוא את הממצאים הבאים: (1) אבישי רביב מסר למפעליו דיווחים על יגאל עמיר. (2) בדיווחים אלה לא הזכיר רביב את התבטאויותיו של יגאל עמיר בנושא "דין רודף" ואת כוונתו לפגוע בראש-הממשלה, ועל כך מביעה הוועדה תמיהה.

ממצאים אלה, והבעת התמיהה שלצדם, מעוררים תמיהה רבתי. אם הוברר כי אבישי רביב מסר למפעליו דיווחים (בלשון רבים!) על יגאל עמיר, כיצד אפשר לקבל את טענתם של אנשי השב"כ כי דיווחים אלה לא הכילו כל מידע על אמירותיו הנ"ל של יגאל עמיר? וכי על מה היה אמור אבישי רביב לדווח? האם אין זו הנחה פשוטה, שאינה צריכה אפילו ראיה, כי הדיווחים התייחסו לאמירות הללו? האם היה על רביב לדווח למפעליו אודות שקדנותו של יגאל עמיר בתורה, או שמא היה עליו לדווח על נוהגי האכילה שלו? דומה, שכל בר-דעת יראה זאת כהנחה פשוטה, כי סוכן שב"כ שתפקידו לאתר גורמים קיצוניים בקרב הציבור היהודי, ימסור בראש ובראשונה כל מידע שיש בו כדי להצביע על סיכון פוטנציאלי בקרב אותם הגורמים.

אם אכן היה בידי ראשי השב"כ המידע אודות יגאל עמיר והתבטאויותיו, הרי שבהחלטה להפיל את התיק על מרגלית הרשפי דווקא, יש יותר מאשר שמץ של פרשת דרייפוס במהדורה ישראלית.

ולסיכום פרשה זו: לאור מסורת הפסיקה הארוכה הקיימת בארץ ביחס לעברה של אי-מניעת פשע, כמבואר לעיל, מן הראוי היה שהתביעה הכללית לא תגיש כלל כתב-אישום נגד מרגלית הרשפי, במיוחד נוכח העובדה שלא הוגש כתב-אישום נגד איש מאנשי הביטחון שהיו מופקדים על שמירת ראש-הממשלה, אף-על-פי שהם ידעו לא פחות ממה שידעה מרגלית הרשפי, וזאת באמצעות סוכן השב"כ אבישי רביב. משהוגש כתב-האישום, ראוי היה לבית המשפט שיזכה את הנאשמת מחוסר אשמה. משלא נעשה כך, אין לנו אלא לצפות לדבריו של בית-המשפט המחוזי בערעור, שלבטח יוגש.

פרשת אבישי רביב

ותר משמתמיהה פרשת העמדתה לדין והרשעתה של מרגלית הרשפי, מתמיהה פרשת אי-העמדתה לדין של אבישי רביב בעוון אי-מניעת הפשע של רצח ראש-הממשלה, ואולי גם בפשעים חמורים יותר.

בניגוד למרגלית הרשפי, שטענה לכל אורך הדרך כי התייחסה בחוסר אמון מוחלט לדבריו של יגאל עמיר בנושא רצח ראש-הממשלה, וכי לא העלתה על הדעת כי

אבישי רביב היה קשור עמו [עם יגאל עמיר] יותר מכל אדם אחר בכל הנוגע לארגון הפגנות סטודנטים וארגון

היה למנוע את הרצח, אילו פעל אבישי רביב לאור המידע שבידו. אם מסר אבישי רביב מידע זה לממונים עליו – כפי שהדעת נותנת כמבואר לעיל – הרי באחריות לאי-מניעת הרצח הנורא נושא לא רק אבישי רביב, כי גם אישים בשב"כ שקיבלו את דיווחיו. אם לא מסר אבישי רביב את המידע לממונים עליו, הרי שנוסף על האישום באי-מניעת פשע, עליו לעמוד לדין גם על הפרת אמונים (סעיף 284 לחוק העונשין).

זאת ועוד: נוסף על הודאתו המפורשת כנ"ל של רביב, יש ראיות לכאורה כי הוא הסית את יגאל עמיר לרצוח את ראש-הממשלה.

בדוח ועדת שמגר שחקרה את רצח ראש-הממשלה נאמר³⁵:

אבישי רביב היה קשור עמו יותר מכל אדם אחר בכל הנוגע לארגון הפגנות סטודנטים וארגון שבתות סטודנטים ביישובי יו"ש, עזר לו בארגון, ונתלווה אליו לכל אלה. אבישי רביב התבטא בחריפות נגד ראש-הממשלה וטען כי חל עליו "דין רודף", וכי מותר לכן לפגוע בו (היו בפני הוועדה עדויות של מספר שומעים).

על-פי פרסומים בעיתונות, מדובר בעדויות לפיהן הסית אבישי רביב לרצח ראש-הממשלה, והדברים הושמעו במחיצתו של יגאל עמיר או אף כונו במפורש אליו.³⁶ אם יש אמת בידיעות כי אבישי רביב לא רק התבטא שצריך להרוג את ראש-הממשלה, אלא גם הסית את יגאל עמיר לכך, קיים כאן לכאורה חשד לעברה על סעיף 30 לחוק העונשין (עברת שידול), הקובע כי: "המביא אחר לידי עשיית עברה בשכנוע... או בכל דרך שיש בה משום הפעלת לחץ, הוא משדל לדבר עברה", או חשד לעברה של ניסיון לשידול (סעיף 33 לחוק העונשין). שתי עברות אלו חמורות ביותר בחוק הפלילי, במיוחד כשמדובר בהסתה או בשידול לרצח. יש עובדות נוספות המצביעות, לכאורה, על ידיעה מוקדמת שהיתה לאבישי רביב בקשר לרצח ראש-הממשלה, כמו למשל עדותו של העיתונאי אמיר גילת **במעריב** (10.11.1997), כי בערב שבו נרצח רביב, עוד בטרם פורסם אפילו כי ראש-הממשלה נהרג, וגם טרם נודע מי המתנקש, טלפן אליו אבישי רביב ומסר לו את זהותו של הרוצח. האם אין כאן ראיה לכאורה – לפחות בצירוף עם נתונים אחרים – כי אבישי רביב ידע מראש על כוונותיו של יגאל עמיר?

עובדות אלה ואחרות אומרות דרשני, והדרך היחידה לחסל סופית את פרשת אבישי רביב וגרורותיה היא בחקירה משטרתית מלאה שתקבע, לאור הראיות שפורטו לעיל וראיות נוספות, אם יש מקום להעמיד את אבישי רביב לדין או לא, וכן מה מידת אחריותם של הממונים עליו. לפי חומר הראיות לכאורה המצוי כבר עכשיו, כמפורט לעיל, ספק אם בידי הפרקליטות להימנע מהגשת כתבי אישום. הטענה, כי "אם מרשיעים את הרשפי על אי-מניעת רצח רביב, צריך קודם להרשיע את כרמי גילון, ראש השב"כ, באותה עברה", כבר הועלתה בשעתה, מיד לאחר הרשעתה של מרגלית הרשפי.³⁷

דבר אחד ברור: אי-אפשר לטאטא עוד פרשה זו מתחת לשטיח, כי האמת חייבת לצאת לאור. רק חקירה משטרתית

הלה אכן מתכנן לבצע רצח, קיימת לפנינו הודאה מפורשת של אבישי רביב כי ידע על כוונותיו של יגאל עמיר, ומה שחשוב יותר: כי התייחס לדבריו ברצינות. בדוחות חקירתו של אבישי רביב על-ידי אנשי השב"כ, מיד לאחר רצח ראש-הממשלה, כלולים הדברים הבאים (אני מצטט מילה במילה מתוך זיכרון דברים שנרשם ביום 7-8.11.1995, על-ידי ראש צוות החוקרים, המכונה י'):

1. מודה כי שמע את יגאל עמיר מתבטא 4-5 פעמים במסגרת שבתות שארגן במקומות שונים, כי חל על רביב דין רודף וכי צריך להרוג אותו.
2. מודה כי מספר פעמים שוחח בארבע עיניים עם יגאל עמיר בנושא דין רודף שחל על רביב, ושמע מיגאל שצריך להרוג את רביב.
6. מוסר כי בעקבות הפיגועים שהיו בשנה האחרונה, בעקבות הסכמי אוסלו, וכן בעקבות משבר אישי לאחר שעזב את חברתו, החל יגאל עמיר להתבטא כי הוא ירצח את רביב.
8. מודה כי נודע לו מפי יגאל עמיר כי יצא לעצרת שנערכה ביד ושם בה אמור היה רביב להשתתף, ושם לפגוש אותו. לאור הדברים ששמע מיגאל, כי הוא מתכנן לרצוח את רביב הבין כי תכנן במהלך העצרת לפגוע ברביב. בפועל, באותו יום היה פיגוע בבית ליד, ורביב לא הגיע ליד ושם.

בזיכרון דברים מיום 8.11.1995, שנרשם על-ידי חוקר שב"כ המכונה מ', נמצא:

- י. מציין שבהמשך שמע את יגאל עוד מספר פעמים, ופעם פעמיים בשיחות אישיות, שצריך להרוג את רביב, וחל עליו דין רודף... מציין שלפני חודש לערך שמע... את יגאל מתבטא בדבר הצורך להרוג את רביב.
- יב. הנידון (אבישי רביב) מציין שבעקבות התפתחות תהליך השלום, שמע את יגאל עמיר אומר שבכוונתו להרוג את רביב.

אמנם, בזיכרון דברים מיום 12.11.1995 שנרשם על-ידי חוקר שב"כ המכונה ר', נאמר על רביב: "מכחישי כי אמר ששמע את יגאל אומר בפועל כי מתכוון להרוג את רביב". אבל הודאתו של אבישי רביב בכך שיגאל עמיר אמר לו במפורש כי הוא בעצמו מתכוון לרצוח את ראש-הממשלה, כתובה כבר בדוחות החקירה הקודמים שנרשמו על-ידי אנשי השב"כ, ולחלוטין אין זה סביר שאלה ישימו בפיו דברים כה מפלילים בלא שהוא עצמו אמרם.

מסתבר, שבחקירתו הראשונה לא היה אבישי רביב מודע לחומרת הדברים, ולכן הודה בגילוי-לב בכך שיגאל עמיר אמר לו את הדברים הנ"ל, ומשהתחווה לו חומרת הדברים ביקש לחזור בו. ברם, את שנאמר כבר ונרשם בדוחות החוקרים אין כל אפשרות להכחיש, אלא אם כן יואשמו חוקרי שב"כ בכירים בזיוף חמור ביותר. הודאתו המפורשת של אבישי רביב כי יגאל עמיר אמר לו שבכוונתו להרוג את ראש-הממשלה, וכי התייחס לדבריו ברצינות (כמשתמע מפסקה 8 לעיל), אינה מותירה כל ספק באשר לשאלה: האם ניתן היה למנוע את הרצח? אכן ניתן

³⁵ דוח ועדת החקירה לעניין רצח ראש-הממשלה לה מר יצחק רביב ז"ל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 135.

³⁶ ראה כתבותיהם של אדיר זיק בהצופה מיום 14.11.97, יוסי ולטר ואמנון שומרון במעריב מיום 24.11.97.

³⁷ אורית שוחט, שם.

יסודית ומקפת ללא כחל ושרק, ובירור משפטי ממצה בבית המשפט, הם העשויים לברר מי באמת אחראי לאי־מניעת הפשע של רצח ראש־הממשלה, אם לא למעלה מזה. ולא נגעתי כלל בחשדות הכבדים למעשים פליליים חמורים ביותר בפרשה זו, חשדות שיש להם תימוכין רבים, ואשר הדרך היחידה לבררם היא דרך החקירה המשטרתית ונקיטת ההליכים המשפטיים המתחייבים. כך, לדוגמה, ראשי השב"כ ניסו להתנער מאחריות לפעולותיו הפרובוקטיביות של אבישי רביב, בטענה שהוא יצא מכלל שליטה – טענה מוזרה ביותר, בהתחשב בעובדה שמדובר בגוף כמו השב"כ. לבד ממזורותה של הטענה, היא נראית מופרכת מעיקרה, נוכח ראיות, לכאורה, שאבישי רביב לא פעל לבדו, אלא היה לפחות סוכן נוסף שפעל עמו (ואי־אפשר במסגרת זו להיכנס לפרטים בעניין זה). האם מערך שלם של סוכנים יצא מכלל שליטה?! בהקשר זה, מן הראוי להביא מדבריו של סוכן שב"כ לשעבר בריאיון לטלוויזיה, זמן קצר לאחר רצח ראש־הממשלה: "אם אבישי רביב הוא אכן סוכן של השב"כ, כל מה שהוא עשה, השב"כ היה אמור להיות מודע לו... ואם סוכן של השב"כ לא מיידע את המפעילים שלו מראש על עברה, כל עברה על החוק, או כל עברה לכאורה, או כל ספק לעברה שהוא הולך לבצע, אז הגורל שלו, במרכאות, לא יהיה כל כך טוב".³⁸

הצורך בחקירה ושיקולי ביטחון המדינה

ש סבורים כי אף־על־פי שקיימים חשדות כבדים למעשים פליליים חמורים מצד השב"כ בכל הקשור לפרשת רצח ראש־הממשלה, מכל מקום אין לפתוח בחקירה מכיוון שזו עלולה לפגוע בשב"כ ולגרום לו זעזועים פנימיים, והדבר עלול לפגוע בביטחון הלאומי ובטובת הציבור.

טענות אלה בדיוק הועלו כבר בשעתן בפרשת קו 300. באותה פרשה, שאירעה בשנת 1984 (השתלטות מחבלים על אוטובוס), חוסלו שני מחבלים בהוראת ראש השב"כ, לאחר שכבר נתפסו. במשך תקופה ממושכת היה קשר של שתיקה סביב פרשה זו. משהועלתה כעבור זמן הדרישה לקיים חקירה בנדון, פעלו ראשי השב"כ, יחד עם יועציהם המשפטיים, לבידוד ראיות, ולי"הפלת התיק" על תא"ל יצחק מרדכי, כדי למלט את ראשי השב"כ מן הצפוי להם אם תתברר האמת. מזימה זו כמעט צלחה, לאחר שהממשלה שכיהנה אז – ממשלת האחדות הלאומית בראשות שמעון פרס – תמכה במניעת חקירה בכל מחיר, משום שהדבר היה עלול לפגוע, לדעתה, בביטחון המדינה. מי שעמד אז כסלע איתן נגד הכוונה למנוע חקירה וכך למנוע את חשיפת האמת, היה היועץ המשפטי לממשלה, פרופ' יצחק זמיר, כיום שופט בית־המשפט העליון, אשר אמר על פרשה זו, לאחר שנסתיימה בחשיפת האמת כולה:³⁹

בעיני היה ברור כי הנזק הצפוי לביטחון הלאומי מקיום החקירה אינו שקול כנגד הנזק שייגרם לשלטון

החוק אם לא יינקטו צעדים כלשהם נגד החשודים בביצוע הפשעים. הימנעות מחקירה היתה לה משמעות ברורה, כלומר, ששירות הביטחון עומד מעל לחוק, באישור של הדרג המדיני ושל היועץ המשפטי לממשלה. אישור כזה עלול היה להתפרש כהיתר כללי לבצע את הפשעים החמורים ביותר, בכל עת, בשם הביטחון הלאומי. תפיסה כזאת עומדת בניגוד חריף לעקרונות הדמוקרטיה והחירות. הם אינם יכולים להתקיים לאורך זמן זה בצד זה.

בהמשך דבריו הביא פרופ' זמיר מדבריו של השופט ברק באחד הספחים של אותה פרשה⁴⁰:

אם היועץ המשפטי לממשלה סבור, כי קיים חומר לכאורה, המצדיק חקירה, בעניין עברות חמורות ביותר שנעברו על־ידי מי מאנשי הרשות המבצעת, מחייב שלטון החוק חקירה ובדיקה. כך היינו נוהגים כלפי כל אדם. כך יש לנהוג כלפי אנשי השלטון. שיקולי הביטחון אינם מחייבים תוצאה אחרת. אין ביטחון ללא חוק. שלטון החוק הוא מרכיב בביטחון הלאומי.

מאז אותה פרשה שוב לא קיים גוף או אדם כלשהו במדינה העומד מעל לחוק – כולל שירות הביטחון הכללי. הדברים שנאמרו אז ביחס לחובה המוחלטת לקיום חקירה לשם גילוי האמת, נכונים היום באותה מידה שהיו נכונים אז. הניסיון למנוע קיום חקירה ממצה בפרשת אבישי רביב והשב"כ בכל הקשור לרצח ראש־הממשלה המנוח, יצחק רבין, הוא למעשה ניסיון להחזיר את גלגלי ההיסטוריה אחורנית, לתקופה שבה היו מי שסברו כי אין לקיים חקירות בגוף כל כך רגיש כמו השב"כ. ניסיון העבר מוכיח כי כל הניסיונות להחזיר את גלגלי ההיסטוריה אחורנית לא צלחו לאורך זמן, ויש להניח שכך יקרה גם בפרשה זו. טוב יעשה אפוא היועץ המשפטי לממשלה הנוכחי, אליקים רובינשטיין, אם יאמץ את דרכי קודמו, יצחק זמיר, ולאחר עיכוב שנמשך זה כשלוש שנים(!) יורה סוף סוף על קיום חקירה ופתיחת ההליכים המשפטיים המתחייבים על־פי החוק, כדי להביא לחשיפת האמת כולה בפרשה זו. אז, ורק אז, יש סיכוי שהעם בישראל ידע אל נכון, אם ניתן היה למנוע את רצח ראש־הממשלה, ואם כן – מי האחראי האמיתי לאי־מניעת הפשע הנורא של רצח ראש־הממשלה בישראל.

ומה שחשוב לא פחות: פתיחת חקירה, ונקיטת הליכים משפטיים, עשויים לתת מענה לשאלה: כלום מתמצית אחריותו הפלילית של אותו אדם, או של אותם אנשים, רק בעברה של אי־מניעת פשע, או שמא מדובר בעברות חמורות הרבה יותר? חקירה מלאה עשויה גם לתת תשובה לשאלה הקשה מכול "שקשה להעלות אותה על הדף: האם יצחק רבין המנוח, ששילם בחייו על מדיניות השלום האמיצה שהנהיג, היה במידה מסוימת, קרבן התנהגותו שלו?"⁴¹ (אם ידע על פעילותו של אבישי רביב).

המפתח לכל אלה מצוי בידי אדם אחד: היועץ המשפטי לממשלה, שבידו הסמכות להורות על פתיחת החקירה ויתר ההליכים המשפטיים המתחייבים ■

³⁸ מתוך ריאיון של דן שי- לון בתכנית "בשידור חי", 20.11.96.

³⁹ זמיר, היועץ המשפטי לממשלה, "בשעת מש- בר: פרשת שירות הביט- חון הכללי (השב"כ), בתוך: ספר אורי ידן, ירושלים תש"ן, 53. ראה גם " גוטמן, "סטלטה בשב"כ", 1995, עמ' 46 ואילך.

⁴⁰ בג"צ 428/86 ברזילי נ' ממשלת ישראל, פ"ד (3), עמ' 622.

⁴¹ עוזי בנוימן, "האם רבין ידע", הארץ, 14.11.97.